

En fabel-oversættelse af Niels Heldvad

(*Asinus Vulgi*)

Ved H. V. GREGERSEN

*En skiøn og lystig Historie / om en gammel Bondemand og hans Søn
med deris Asen / som skulde føris til Marcket at selgis / hvorledis at
Sønnen skulde ride og hans gamle Fader maatte gaa til Fods / og alle
Folk / som dennem møtte paa Veyen / bespottede Faderen for denne
sin Daarlighed / og omsider begge to satte sig paa Asnet og reed bort /
og var endda Folcket icke tilmaade / med meere lystigt / som denne
Historie indeholder.*

Fordansket af Heldvadero.

En Bonde bod' ud ved et Field /
Fra Kiøbsted langt / ved Biergehæld /
Hand vilde sig til Marcket gaa /
At selg' sit fattig Asen graa.
Bonden hand treckte Asnet frem /
Hans ældste Søn skuld' følge dem /
Med Svøb og Pidsk / tag vare paa /
Og see hvor Marcket vild' afstaa.
Som de nu kom ad Veyen frem
Med Asnet / see der møtte dem /
Nogle som hafd' deris Marcket giort /
Hvilcke da med Forundring stor /
Kaldet dem Esler / at een ey
Af dem / reed Asnet samme Vey.
Faderen talde til Sønnen saa /
Strax sæt du dig paa Asnet graa /
At vi maa komme hastig frem /
Sec / hvad skeed' / snarlig møtte dem /
En anden Skar' / som dømte saa /
Faderen skuld' rid' / og Sønnen gaa /
Thi Faderen var en gammel Mand /
Sønnen kund' bedre gaa end hand.

Derfor sætte sig den Dannemand /
Paa Asnet ned: Men strax paa stand /
Møtte dem andre / som adspurd /
Hvorfor den gamle stycke Luer /
Lod Sønnen gaa / og trætte hans Been /
Hvor af den arme Dreng fick Meen /
De kund' vel ride begge to /
Hvor ved Drengen blef glad og fro.
Faderen sagd': Stiig op til mig /
Paa Asnet rid saa vel som jeg.
Der de komm' noget længer frem /
Snarlig traad' frem og møtte dem /
En stor Almue / spurde allermest /
Hvor de hafde staalet det arme Best /
Om de vilde Ryggen ride i to /
Skam burde dem / og saa skulde de faa
Den gamle Nar alt med den Ung' /
At de lagde paa / den Byrde saa tung /
Det arme usle Creatur /
Vee vorde den gamle stycke Luer /
Thi aldrig nogen ærlig Mand /
Kiøbte Asnet / uden gal var hand.
Med flere Ord / som der ved hørd /
Stor Spee og Spot de af dem giord'.
Der Faderen / den usle Mand /
Fick det at hør' / tænckt strax paa stand /
At fly det saa / og mag' med all' /
At det kund' hver Mand vel befald'.
Snarlig fant [de] paa et andet Snød /
Formcente ingen skulde laste det /
Og kaste saa ned det arme Beest
Paa Jorden / bandt / som hand kund' best /
Fødderne sammen / hart var det /
Et Steenhiert' maatt' ynckis der ved.
En Stang / vel sterck imellem Been
Paa Asnet stack / dermed fremtreen /
Og sagde saa til Sønnen sin /
Grib an / og legg' paa Axel din.

Saa bar de Asnet begge to /
 Formeent' de maatt' spatzere med Ro:
 Men hvad skeed'? Momus kom der frem /
 Den Ærentyf adspurd' og dem /
 Om de var Bøddelens Mesterknegt /
 Racker / Horsfletter / at saa keck /
 De vilde frembære det Beest /
 At myrd' og qvæl / som Folck var fleest:
 Der møtte dem og en gammel Mand /
 Som dømte saaledis paa stand /
 Var best de lod ham blive i Live /
 Som kunde dem bedre Fordeel give /
 Thi hand kunde vel i mange Aar /
 Blive Bonden gafnlig i hans Gaard.
 Var og nogle / som dette Raad gaf /
 At de skulde flaa Huden af.
 Men Bonden var en hastig Mand /
 Kast Asnet strax udi den Strand /
 Som de ging' over en smal Broe /
 Og bar Asnet med stor Uroe.
 Sagde / ligg' der / du faa Ufærd /
 Du est ey bedre Ære værd
 Efter jeg ingen Tack kand tien'
 Paa dig / som gaaer mig meest til meen.
 Jeg gick / jeg treckt / jeg red' / jeg bar /
 Og hvor jeg vend' mig gamle Nar /
 Da kunde jeg aldrig hver Mand /
 Til tacke giør' det paa min sand:
 Nogle dømte / som derhos var /
 Det kund' ey skade ved et Haar /
 At Bonden selver med stor fig /
 Sprang hastig ud og drucknet sig.
 Men den usle vanvittig Mand
 Gick Hiem tilbag' / Skaden hafd' hand.

Morale Heldvaderi.

- 1 Hvo hver til tacke tiene vil /
 Maa speyle sig paa dette Spil /
 Aarle og silde / Tiid og Stund
 Det gafner hannem mangelund?.
- 5 Men hør du Mester Zoilus /
 Pack dig: Du est et Asinus.
 Saa er og din Broder Momus /
 Som sig forstaaer paa Judas Pus.
 Eders Søster Invidia /
- 10 Og din skiendig Calumnia /
 Lærde ey andet nogen sind /
 End spee og spotte / lee og grind'.
 Kunde de ey viislig digte og skrive /
 Da have de lært at laste og lyve:
- 15 Dorth' Sladders med de stumpet Been /
 At vask og klaf / er aldrig seen.
 Hun kand vel prale / brask og bram /
 True / at gjøre Folcket bang:
 Trappedrager er altid med /
- 20 Hver kiend sig self / udi sit Sted!
 For eder jeg ey nogen Tiid
 Skref Bøger / eller giord min Fliid /
 Men for de Fromm' / ærlig og fiin /
 Sparde jeg aldrig Pennen min /
- 25 Fordi de vid' mig Tack og Ær' /
 Baad' Ung' og Gamle / Leeg og Lærd.
 Hvad agtet jeg en Spøttegøg /
 En Gæck / Fantast / en Ab' / en Snøg.
 Først GUD og got Folck have mig kier /
- 30 Kand du vel faa en Fandens fær.
 Gack nu / tag dit Pas, bort med dig /
 Og lad saa hver vær' god for sig.
 Lad huer mand være / den hand er /
 Grib ingen paa hans Ær' for nær.
- 35 Kom det ihu vel allen stund /
 At du med skamm' ey gaar til grund.

Noter til »Morale Heldvaderi«.

1-4: Mangler i Formularbogen (FB), der til indledning har den latinske vending: Abstine Sus, non tibi Spiro, d. v. s. Hold dig væk, din gris, jeg [lever og] ånder.
5: FB: Pral sact / du Mester Zoilus. Zoilus var en græsk retor fra det 3. årh. f. Kr., berygtet for sin strenge kritik af Homer; deraf som fællesnavn for en misfornøjet og ubillig kritiker.

7: Momus var kritikens guddom, der aldrig finder noget godt nok og altid har noget at udsætte på enhver ting. Atter og atter i Niels Heldvads forfatterskab finder man Zoilus og Momus nævnt, jvf. H. V. Gregersen: Niels Heldvad. En biografi (1957), s. 143 fodnoten.

8: FB: Judas putz.

9: FB: Syster Invidia; invidia betyder misundelse.

10: FB: skendig Calumnia; calumnia betyder falsk anklage. De to yngste tryk (fra 1708 og uden år) har helt misforstået Zoilus, Invidia og Calumnia, hvilket vel kan tages som kriterium for, at de er pirattryk, og at også udgaven uden år er yngre end trykket fra 1703.

13-14: FB: Kund' de ey vjzslig dict' oc skriffu' / Da haffu' de lærd at last' oc liuffu' /.

15-20: Mangler i FB!

16: vask, d. e. bagvaske.

22: FB: Bøgger.

26: Leeg, d. e. lægfolk.

27: FB: acter.

28: Snøg er jysk udtale for snog. I Niels Heldvads Armamentarium Davidicum (Kong Davids Tøjhus) findes ordsproget: Høg haffuer / oc Snøg mister.

30: FB: Fændens færd.

31: FB: Tag dit Paszbort (d. e. passeport) med dig.

33-36: Findes ikke i FB.

Med den her gengivne fabel viser *Niels Heldvad* (*Nicolaus Helduaderus*, 1564-1634) sig fra en af sine mest karakteristiske sider, idet han som forfatter ikke havde for vane at følge alfarvej, men ofte vandrede ad krogede og snørklede stier, og det kan derfor ikke undre, at han på sin forfatterbane også er stødt på den fabelskat, der almindeligvis tillægges den gamle græker *Æsop* (*Aisopos*, fra 6. årh. f. Kr.), omend bl. a. den her behandlede fabel ikke er egentlig æsopisk. Niels Heldvad er dermed blevet en af de første, der har forsøgt at oversætte fabler til dansk, idet *Christiern Pedersen* (d. 1554) med sin *Æsop*-oversættelse, der blev trykt i 1556, må indehave førstepladsen¹.

Fablen om bondemanden, der med sin søn er på vej til marked med et æsel, er den vigtigste af de fabeloversættelser, som må tillægges Niels Heldvad². »*Fordansket af Heldvadero*« står der i de tre udgaver, der er bevaret af denne fabel, selv om de alle må anses for at stamme fra tiden efter år 1700, altså længe efter Niels Heldvads død. Mærkeligt nok består alle tre tryk (fra 1703, 1708 og uden årstal) af tre dele,

nemlig: *Historie og Legende om den drabelige og vitforfarne Ridder Her Policarpo af Kyrklarissa, som kaldis Finkeridderen*, derefter: *En skiøn og lystig Historie om en gammel Bondemand og hans Søn med deris Asen, som skulde føres til Marcket oc sælges*, og endelig: *En lystig ny Vise om en vanartig Qvinde*. Finkeridderen er vel ment som en satire over pralende og løgnagtige rejsebeskrivelser, men der er ingen-somhelst grund til at antage, at Niels Heldvad skulde have haft noget med denne fortælling at gøre, der vel blot er en oversættelse af et tysk folkeskrift af samme navn³.

Heller ikke »visen om den vanartede kvinde« indeholder træk, der leder tanken hen på Heldvaderus. Een ting er nemlig såre karakteristisk for Niels Heldvads anvendelse af gammelt fortællestof og af ældre forfattere: han benytter den slags som illustration til noget, han vil lægge sine samtidige på hjerte, eller til forklaring af et synspunkt, han lige har fremsat. Det er i en sådan forbindelse, han f. eks. giver sig til at fortælle historien om Skt. Peders døtre eller om Columbus' æg.

Fablen om bondemanden, der med sin søn er på vej til marked med et æsel, tjener netop også et sådant formål. Det fremgår med al ønskelig tydelighed af den dertil knyttede *Morale Heldvaderi*.

De tre udgaver af Niels Heldvads fabeloversættelse er alle trykt efter hans død i 1634, thi også udgaven uden årstal rummer misforståelser af teksten. I moralens linje 5 omtales f. eks. i trykket fra 1703 ganske rigtigt »Mester Zoilus«, men i de to andre tryk er navnet forvansket til det meningsløse »Mester Joilus«. Det ældste af de bevarede tryk af fabeloversættelsen må således det fra 1703 siges at være, men mærkeligt nok findes »moralen« allerede optaget i Niels Heldvads *En ny og skøn Formular Bog* fra 1624⁴ som motto for bogens Anden Part, der indeholder en gennemgang af brevskrivningens kunst.

At oversættelsen af fablen om bondemanden etc. allerede skulde have foreligget dengang, er imidlertid ikke uden videre sandsynligt. Tværtimod kunde det så synes underligt, at den ikke var fremkommet sammen med »moralen«, thi Heldvaderus finder jo ofte plads for de forskelligste emner i sit forfatterskab. De fire første linjer, der ikke findes i FB, kunde da også nok tyde på, at han efter at have oversat fabelen har ment det passende til afslutning at lade genoptrykke det friske, men unægtelig også noget bidske angreb på de mange, der tog vare på hans gøren og laden og »satte ham en snak på«, som han fortæller i *Prognosticon 1634*.

De fem indskudte linjer, der handler om *Dorth' Sladders med de stumpe Been*, synes at vidne om, at FBs »moral« må være ældre end fabeloversættelsen, thi her er der tydeligvis tale om en i datiden almindelig kendt komisk figur. Drøj skæmt hørte jo til god tone på den tid. Den omtalte kvinde er kendt fra *Christian IVs egenhændige Brevveksling*, hvori landets konge hele to gange nævner *Stumpe Dorethe*, en kvinde i *Kirsten Munks* tjeneste. 1629 17/5 forbyder kongen Frederik Urne at tilstede damen adgang til Kronborg, hvor Kirsten Munk netop da opholdt sig, og 1630 27/12 klager han over, at Kirsten Munk har overladt deres yngste datter til pigerne på Københavns slot og ladet hende nøjes med den mad, som *den bredmundede jomfru og stumpe Dorth* ikke gad æde!

Som ansat i kongens tjeneste har Niels Heldvad haft sin jævnlige gang på slottet og har selvfølgelig været velinformeret om de interne forhold i den kongelige familie. Især i *Morsus Diaboli* fra året 1629 drager han til felts imod »hofsnoget« og »tallerkenslikkere« og hentyder vel hermed til stemningen på kongeslottet. At han selv helt og holdent har været på sin konges side, når familiestriden kom på tale, kan der overhovedet ikke være tvivl om, og når han derfor midt i »moralen« til fabeloversættelsen blotlægger den stumpe Dorth for alle sine mange læsere, har det kun kunnet være kongen til behag. Christian IV har heller ikke selv holdt sig tilbage, når det gjaldt om at latterliggøre sin fraskilte hustrus tjenestekvinde, thi han gav et af sine krigsskibe navnet *Stumpe Dorothe*! Det nævnes flere gange sammen med et andet orlogsfartøj, som bar det ikke mindre famøse navn *Fladlusen*!

På baggrund af det her anførte vil det vel være rimeligst at antage, at Niels Heldvads fabeloversættelse stammer fra tiden omkring ca. 1630, men derfor kan han jo godt have kendt den kilde, han har benyttet til sin oversættelse, igennem mange år. Som det vil ses af Bengt Holbeks omhyggelige gennemgang af det litterære kildestof for *Asinus vulgi*, nævnes *Nathan Chytræus'* fabeludgave, trykt i Rostock 1571. Ved universitetet i denne by studerede Niels Heldvad i årene 1587–1590, og selv om han i sit forfatterskab – især i *Sylva Chronologica* fra 1624 – blandt sine studieårs lærere først og fremmest fremhæver Rostock-universitetets store teologer, deriblandt *David Chytræus*⁵, kan Nathan Chytræus' fabeludgave vel næppe have undgået hans opmærksomhed.

NOTER

1. Æsops Levned og Fabler. Christiern Pedersens oversættelse af Stainhöwels Æsop, udgivet af Bengt Holbek (1961). I: Facsimileudgave, II: Indledning og noter.

2. Ud over den her behandlede kan nævnes en fabel i Prognosticon 1634 og Practica 1635.

3. Jvf. Rasmus Nyerup: Almindelig Morskabslæsning (1816), s. 236 f.

4. Ifølge R. Paulli i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen er der dukket en udgave af Formularbogen fra 1624 op. Tidligere regnedes 1625 som ældste udgivelsestidspunkt, men i de to udgaver fra dette år har forordet også årstallet 1624. FB har da sikkert været en god salgsvare!

5. Jvf. H. V. Gregersen: Niels Heldvad. En biografi (1957), s. 36.